

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію «Етно-національна й культурна своєрідність літературного процесу в країнах андійського регіону (Перу, Болівія, Еквадор) у 20-х – 80-х роках ХХ століття», подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн

Дисертація І.О.Оржіцького - перше в українській науці дослідження трьох латиноамериканських літератур, об'єднаних за культурно-історичним регіональним принципом, варіативністю спільного культурного типу. Визначення національно-культурної самобутності країн андійського регіону здійснюється через компаративно-контрастне зіставлення концепцій метисації, синтетичності, культурного синтезу, синкретизму, гібридності. З належним теоретичним обґрунтуванням запроваджується термін «різноєдність», в якому охоплено суперечливість, гетерогенність та цілісність як ключові ознаки аналізованих літератур.

Якщо латиноамериканська література як багатокультурний феномен вивчалася давно і активно, переживши не один читацький і дослідницький бум у далекому і близькому зарубіжжі, то літератури андійських країн і досі залишаються в Україні (і не тільки), майже незвіданою територією. Окрім М. Варгаса Льйоси, письменники країн Андійського регіону ніколи не ставали предметом спеціального розгляду за винятком передмов до нечисленних українських перекладів.

Історія літературного розвитку цих країн протягом 60 років становить безсумнівний науковий інтерес з точки зору процесів осмислення етно-національної ідентичності (саме цей аспект дослідження заявлений як центральний) та з огляду особливостей художнього мислення письменників цих країн, які ввібрали провідні риси корінної культури, а також відкриті світовому культурному простору, що є не менш значущим при вивченні художніх явищ епохи постколоніалізму.

Етнонаціональна оптика дослідження літературних процесів у постколоніальну епоху загрожує недооцінкою естетичних особливостей аналізованих текстів. Але автору рецензованої роботи цієї небезпеки, на мою думку, часто вдавалося уникати.

У дисертації здійснена історико-літературна розробка невивченого пласта культури країн Андійського регіону з однорідним етнокультурним субстратом. Це дослідження можна вважати піонерним, а його своєчасність і актуальність беззаперечні.

Крім того, дисертаційне дослідження виконане у відповідності з пріоритетним напрямом досліджень кафедри романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна «Типологія стилів і напрямків у літературному процесі» (№0115 V004050 УкрІНТБІ).

Результати дослідження І.О.Оржицького достатньо обґрунтовані, базуються на фундаментальних положеннях сучасної історії та теорії літератури, враховують досягнення вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі історії літератури, культурології, етносоціології, етногеографії.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень та висновків, викладених у дисертації, зумовлені логічною побудовою дослідження, коректним вибором і застосуванням наукових підходів (культурно-історичної школи літературознавства, цивілізаційним підходом, концепцією транскультурації тощо). Отримані наукові висновки і положення є достатньо аргументованими.

Наукова новизна дисертації як першого в Україні дослідження літератур країн андійського регіону полягає в тому, що автор дослідив національну самобутність у латиноамериканських літературах, їх жанрово-тематичну та художню еволюцію з урахуванням специфіки мовно-культурного регіону та національного менталітету, з'ясовуючи вплив етнорасових і лінгвістичних процесів. Крім того, новизна дисертації має міжнародний вимір: у зарубіжному літературознавстві інтегрованого дослідження літературного процесу в означеному регіоні поки що не з'явилося.

Дисертаційне дослідження відрізняється чіткою структурою, цілісністю, логічністю викладання матеріалу. Автором опрацьовано понад 500 джерел іспанською, англійською, українською, російською мовами. Науково-довідковий апарат роботи дуже репрезентативний.

У першому розділі здійснено семантичний та змістовий аналіз основних термінів, уживаних у дослідженнях національної самобутності латиноамериканських літератур, а саме *національна самобутність, ідентичність, тотожність, самосвідомість, транскультурація, індіхенізм, індіанізм, неоіндіхенізм*. Термінологічна та концептуальна насиченість роботи І.О.Оржицького свідчить про широку ерудицію в галузі філософсько-культурологічних досліджень, однак, деякі трактування цих теорій, запропоновані автором, викликають заперечення. На деяких аспектах я зупинюся нижче.

Наступні розділи вибудовуються за єдиним принципом: короткий історико-культурний, політичний коментар періоду кожної національної літератури (20-30 рр.; 40-60 рр.; 70-80 рр.): Перу, Болівії, Еквадору, поділений на етапи і на літературні види/жанри: проза, поезія, драма. Тут оглядово-описовий етнокультурний принцип подання матеріалу переважає над аналітичним, але є виправданим для вивчення такого обсягу маловідомої в науці літератури.

Другий розділ присвячений вивченню літератури Перу складається з 5 підрозділів, ґрунтований на логіці розвитку соціально-культурних подій. Соціокультурна і етнічна проблематика - полеміка про індіанське коріння країни та роль індіанських елементів у тогочасному духовному житті - визначає напрямок дослідження в підрозділі 2.1. Цей принцип зберігається при аналізі прози 20-30 рр. У центрі аналізу характеристика індіанської теми в прозі та прозі на узбережжі (Кості) країни.

Поворот до вивчення не тільки етнічної, а й художньо-естетичної складової цієї прози проявляється в увазі автора дисертації до авангардистських тенденцій в перуанській поезії в творчості С. Вальехо, Альберто Ідальго,

Мартіна Адана. Тут, як і в роботі з творами інших поетів і письменників, автор дисертації пропонує свої філологічні переклади, що представляє важливий етап філологічної роботи з текстами – своєрідний науковий синтез, який слідує за читанням, розумінням, аналізом.

У підрозділі, присвяченому аналізу історії перуанської літератури 40-60 рр. розглянуто прозу, яка істотно розширює свій художній і тематичний потенціал, розкрити механізми впливу оповідної техніки європейських, північноамериканських та латиноамериканських майстрів. Особливу увагу автор дисертації справедливо приділяє творчості М. Варгаса Льйоси, однак, на це відведено лише 10 сторінок. Автор дисертації обмежується поодинокими описовими характеристиками його численних романів. Дослідження літературного розвитку в перуанській літературі 70-80 рр. зосереджено на розгляді соціокультурної специфіки цього періоду, позначеному зростанням ролі провінцій у літературі, пошвавленні телуристичних та індіхеністських тенденцій, посиленні міфологічного та народно-оповідного елементів у літературі.

Аналізом багатьох прозаїчних та поетичних творів автор дисертації доводить, що за 60 років на літературну арену вийшли три основні макрорегіони країни. Але спільним знаменником є гірський регіон, який визнається автором дослідження «андійським автохтонним культурним первнем».

У третьому розділі, присвяченому аналізу літератури Болівії, теж п'ять підрозділів, у яких увага приділяється етнокультурним, географічним та соціальним умовам розвитку країни з кінця XIX ст.

Важлива риса цього розділу - співвіднесення особливостей історико-культурного розвитку Болівії і Перу. Такий підхід дозволяє виділити специфіку автохтонної складової, виявити традиціоналізм і консерватизм болівійського національного мислення, однорідність мистецьких чинників літератури.

У четвертому розділі, який присвячено вивченню літератури Еквадору, доведено, що на початок 60-х рр. еквадорська література синтезувала попередні

художні досягнення, і в творчості багатьох майстрів несуперечливо поєдналися соціальність, історизм, психологізм, поетичність. Основні риси національного художнього мислення перетворилися на справжні константи. Автор дисертації виділяє багатогранну літературну панораму, наголошуючи наявність не тільки «зінтегрованого» сектору культури Еквадору (творчість Х. Ікаси, Х. Каррери Андраде), але виявляє сектор індіанський (проблематика якого відбита у творчості індіхеністів та в поезії мовою кечуа), негритянський (творчість А. Ортиса), монтувійо (Х. де ла Куадра).

Висновки дисертації визначають загальні абриси здійсненого дослідження, акцентуючи головні спостереження за темпами історії розвитку цих національних літератур. Багаторівневий аналіз історичного процесу в трьох андійських літературах призводить автора дисертації до доказового твердження, що з трьох андійських країн лише література Перу йшла протягом ХХ ст. у ногу з розвитком літературних течій у розвинутих латиноамериканських країнах.

Зібраний автором важливий літературно-критичний і історико-літературний матеріал відкриває широкі можливості для розробки нових підходів до вивчення не тільки етнонаціональної, а й художньо-естетичної самобутності літератури цих країн.

Обґрунтованість, наукова зрілість і безумовна новизна в проясненні проблем національної самобутності літератур андійського регіону не дають підстав ставити питання про наявність істотних недоліків, проте дають можливість для актуалізації перспективних та дискусійних аспектів, деякі з них цілком природно залишилися поза полем уваги дисертанта.

1. Так, послідовно і ретельно розроблено систему термінів, що, дійсно, дозволяє надати визначення та висвітлити своєрідність унікальних для латиноамериканської культури літературних фактів. Трикутник категорій «національна самобутність» – «національна самосвідомість» та «ідентичність» (як близький синонім терміна «тотожність») дозволяє визначити та теоретично осмислити складники різноманітного культурного субстрату Латинської

Америци, утворюваного автохтонними, метисними та креольськими спільнотами.

Літературний процес висвітлено як простір прямолінійного відображення соціально-політичних та культурологічних процесів. Автор, базуючись на спостереженні, що природа передує культурі, робить, на мій погляд, радикальний висновок, ніби перша прямо визначає другу, ніби найскладніші духовні світи можна звести до «природних» засад.

Цілком зрозумілим тоді виглядає посилання автора дисертації на позитивістську культурно-історичну теорію І.Тена, сутність якої, на думку авторитетних його критиків, зводиться до нехтування самої суті літератури, нездатність І.Тена відчутти живий нерв літератури.

У зв'язку з цим, проблематика художньо-естетичної цінності літературного твору, а також проблеми пошуку індивідуально-авторських голосів, визначення їх мовно-стилістичної своєрідності в умовах мовного й культурного багатоголосся, часто зводиться у дисертації лише до визначення проблемно-тематичної своєрідності або переліку стилістичних прийомів (12,17,43, 197 і далі по тексті). На другий, або третій план відсунуто проблему художнього відтворення/осягнення ідентичності у суто літературному художньо-естетичному сенсі.

2. Більш складний і важливий для всесвітньої науки про літературу виклик, який було успішно розглянуто у дисертації, це проблема визначення взаємозв'язків та взаємовпливів компонентів національно-культурного субстрату. У підсумку гранично насиченого концептуально-аналітичного дослідження пропонується опозиція «транскультурація» – «інверсія транскультурації». Автор вказує на відмінності між мовно-культурною ситуацією у країнах Латинської Америки, яка є предметом дослідження, та контекстом утворення категорії транскультурації, який дозволяв винести за дужки факти мовної експансії. Однак у цій частині дослідження зберігається виразний загальний культурологічний акцент, проте недостатню увагу

приділено транскультурації як індивідуально-художнього осмислення внутрішньої правди.

Як слушно зауважує дослідник, терміни транскультура й транскультурація у різних дослідників можуть мати відмінне змістове наповнення. Однак потенціал цих категорій полягає у самій концепції, яка вказує на складні процеси взаємодії й взаємозбагачення культур й подолання/упрозорення міжкультурних кордонів. Таке визначення може, дійсно, допускати «імперіалістичні» тлумачення, як у М. Пратт, коли транскультурація осмислюється як близький синонім аккультурації й колонізації, але водночас це відкриває перспективи дослідження індивідуального художнього світу не тільки як простору перетину культур, вільного вибору між культурами, подолання дихотомії культур (В. Міньоло, М. Глостанова).

Фернандо Ортіз, винахідник терміну «транскультурація», вважав його гідною альтернативою теорії «метисна культура», розуміючи «метисна» як термін біологічної науки, який не може відобразити сутність складних процесів взаємодії культур. Крім того, він зазначав, що ця теорія транскультурації «фундаментальна і необхідна» не тільки для вивчення кубинського культурного контексту, а й «з аналогічних причин для культури всієї Америки». Цю концепцію транскультурації підхопив і уточнив польсько-британський антрополог Б. Маліновський. Для нього це процес, який породжує **нову** трансформовану складну реальність, що не означає підпорядкування або переваги однієї зі сторін. Запропонований автором дисертації термін «реверсна транскультурація» вносить принципово інший і не зовсім коректний зміст.

Це пояснюється тим, що транскультура - явище динамічне, що перебуває в пошуку нових можливостей і несподіваних відкриттів. Єдиного погляду на цей предмет поки немає. Але головне тут - можливість необмеженої затисними рамками однієї національної культури творчості, яка не вичерпується питаннями пошуку ідентичності, драмою асиміляції, американізації, іберізації,

зображенням різних аспектів екзотичності - традиційним набором тематики «етнічних студій».

Як зазначає сучасний китайсько-американський культуролог і компаративіст Мін Се, прикметник «транскультурний» позначає неодноразовий! перетин кордонів окремих культур. Тут «транс» - це вихід за межу, сходження над окремою культурою як рух у напрямку до надкультурної універсальності. Вивчати таку літературу лише як окремий національно-етничний субдискурс вже неможливо. В умовах глобалізації, динамічного взаємопроникнення культур і літератур розробка цієї проблеми на матеріалі маловивчених літератур Андійського регіону набуває особливого значення.

В цілому ж слід зазначити, що дисертант виходить з вірного розуміння теорії в усій її багатоаспектності, а ті довготи розборів різних підходів в першій частині дисертації видаються неминучими, коли розглядається концептуально складний і дискусійний теоретичний матеріал, що вимагає чіткості уявлень.

3. У дисертації виконано складне завдання системного опису літератур країн андійського регіону в процесі становлення суперечливого в мовно- та культурно-багатоскладовому розмаїтті латиноамериканського дискурсу. Згаданий опис є важливою частиною ґрунтовної культурологічної студії, яка висвітлює андійську культуру як цивілізаційний проект. Але на цьому тлі фундаментального етно-культурно-історичного дослідження дещо спрощеним виглядає тлумачення таких глибин неоднорідних явищ європейської культури як бароко, модернізм, герметизм, окремі риси яких дослідник спостерігає в сучасній літературі Перу та Еквадора. На сторінці 316 І.Оржицький зазначає, що «навіть при етнокультурному ракурсі, обраному для цього дослідження, належало співвідносити художній розвиток андійських літератур із загальнолатиноамериканським та світовим літературним рівнем чи досвідом». Однак, правильний погляд на цю проблему не вплинув на аналіз цих художніх явищ у дисертації.

4. Завдання надати визначення й описати складники національно-культурного розмаїття андійського регіону через літературні процеси суголосять напряду постколоніальних студій, об'єктом яких, як зазначає Х. Бхабха є амбівалентні процеси означування культури (cultural signification), які віддзеркалюють соціальну реальність її існування. Застосовуючи категорію "нація", Х. Бхабха наголошує на складності визначення її змістовності, зумовленій, на думку теоретика, нетривкістю кордонів (transgressive boundaries) та уривчастістю внутрішнього простору ('interruptive' interiority).

Отже, пропонований І.Оржицьким термін «різноєдність» виявляється цілком слушним у контексті сучасних планетарних постколоніальних студій, та наближає перспективу відповіді на глобальні питання, поставлені Х.Бхабхою про сутність соціокультурних дискурсів, їх взаємодії й значимість їх у мікро- й макроконтексті.

Водночас, І.Оржицький оминає увагою проблематику «інакшості» як конструкту, створюваного всередині культури, а не запозиченого ззовні, таким чином звужуючи простір критико-аналітичної роботи з художніми текстами, а чимало моментів у другому – четвертому розділах монографії справляють враження, що авторові затісно в цих наперед визначених межах.

Результати дослідження І.О.Оржицького мають беззаперечну наукову цінність. Запропоноване вивчення проблеми етнонаціональної своєрідності літературного процесу в країнах андійського регіону сприяє більш глибокому розумінню латиноамериканського культурного феномена.

Результати дослідження можуть бути використані в розробках курсів з теорії та історії зарубіжної літератури. Робота є цілісним, завершеним, новаторським та самостійним дослідженням. Основні положення науково доведені, обґрунтовані і нові.

Щодо основних дисертаційних показників - розробки концепції, аналізу художнього матеріалу, його новизни і значущості зроблених висновків - принципових зауважень немає.

Також можна підтвердити ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації та відображення їх у публікаціях. За обсягом виконаної роботи, актуальністю теми, постановкою та реалізацією мети й завдань дослідження, сучасним рівнем літературознавчого апарату, новизною отриманих результатів дисертація І.О.Оржицького «Етно-національна й культурна своєрідність літературного процесу в країнах андійського регіону (Перу, Болівія, Еквадор) у 20-х – 80-х роках ХХ століття» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. за № 567 зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. №656 та від 30 грудня 2015 р. №1159, її автор, Ігор Олександрович Оржицький, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри порівняльної філології
східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Ліпіна В.І.

Вчений секретар

Ходанен Т.В.